

МОНІТОРИНГ ПОРУШЕННЯ МІЖ-НАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В КРИМУ

→ 3

ТОЙ МУРУЄ, ТОЙ РУЙНУЄ... ПРО СУЧАСНИЙ СТАН ГЕНУЕЗЬКОЇ ФОРТЕЦІ

→ 5

№ 41-42
жовтень 2019

КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНА УКРАЇНЬСЬКА ГАЗЕТА

літературно-художня, публіцистична

«ХАЙ СОБІ МАТЮКАЮТЬСЯ – АБИ НЕ ПРОТЕСТУВАЛИ»: ЯК У КОКТЕБЕЛІ ВІДБУВСЯ «НАЙБІЛЬШИЙ У РОСІЇ» РЕП-ФЕСТИВАЛЬ

На початку грудня 2018 року найодіозніший російський пропагандист, очільник інформагенції «Россия сегодня» Дмитро Кисельов оголосив про свої наміри провести в окупованому Криму «найбільший у Росії» реп-фестиваль наприкінці серпня 2019 року – одразу за кілька днів після міжнародного джазового фестивалю Koktebel Jazz Party, засновником якого він є. За його словами, в РФ наразі немає повноцінних музичних фестивалів такого жанру, а Rap Koktebel, проведення якого було заплановано просто на нудистському пляжі у Коктебелі, буцімто має стати масштабною міжнародною подією. Передісторія цього рішення заслуговує на те, щоб окреслити її окремо.

ВІТАЛІЙ СОЛОНЧАК

Раніше, восени 2018 року, в деяких регіонах РФ було скасовано низку виступів реперів Хаскі та

НА ЧАСІ

Елджея, а також хіп-хоп-гуртів «ІСЗРЕАК» і «Френдзона» – нібито «з міркувань цензури»: мовляв, у текстах виконавців забагато ненормативної лексики, яку не годиться чути дітям (які, до речі, на цих концертах не мали б бути присутніми за віковим цензом). На підтримку Хаскі його колеги Баста, Охххумірон і Noize MC дали концерт під назвою «Я буду співати свою музику». У зв'язку з цими подіями молодіжний парламент при Держдумі РФ ініціював 6 грудня круглий стіл, до участі в якому були запрошені реп-виконавці Жиган і Птаха, виступи яких не скасовувалися. Також захід відвідали депутати Держдуми від ЛДПР і «Єдиної Росії» та

представник управління наркоконтролю МВС РФ. Менш ніж за годину стало очевидно, що діалог не складається: репері зазначили, що прийшли не послухати й поговорити, а дізнатися про причини незаконних дій влади, котра скасовує виступи виконавців протестної музики вулиць. «Якісь експерти, що не займаються музикою, знаходять у піснях сенси, яких там немає. Музиканти займаються творчістю. Якщо вони почнуть замислюватись над тим, як їхні слова проінтерпретують діти, творчість скінчиться. Дітей треба виховувати, а в нашій країні «немає ідеології та моральної освіти», тому молодь розкладається. Тож винні ви, а не ми. Чому

ви звинувачуєте нас у тому, що самі не змогли зробити?» – додали вони.

Вже під час проведення Rap Koktebel Птаха, який не був запрошений на фестиваль, зазначив, що вкрай погано ставиться до подібної пропаганди. «Кожен заробляє так, як вважає за потрібне. Майбутнє в цього фестивалю є, багато голодних поїде туди – хтось заради піану, хтось заради грошей. Є ті, кому просто цікаво з'їздити до Криму. Але тут на перше місце виходять популізм і латентна пропаганда», – заявив музикант, додавши, що мав цього літа виступи у Криму «в неполітичному форматі».

Ситуацією зі скасуванням реп-концертів у регіонах РФ зацікавився сам очільник держави-агресора Володимир Путін, котрий під час зустрічі з Радою з розвитку громадянського суспільства та прав людини доручив відшукати коріння цієї тенденції. Невдовзі ручний пропагандист Кремля Кисельов, який свого часу привласнив титул «батька-засновника коктебельського джазу», неформально отримав «згори» роль «батька російського репу»: не виключено, що ця «місія» була доручена йому задля уникнення соціальної напруженості та зростання опозиційних настроїв у молодіжному середовищі. У своїй автор-

ській передачі «Вести недели» на каналі «Россия» він читає вірші Володимира Маяковського під біт і дає резонансні коментарі на захист репу та його виконавців. На його думку, реп неможливо заборонити – як і матюки, котрі є «таким же явищем культури». «...Я зрозумів, що нема варіантів, крім як виступити з цією ініціативою, запустити великий реп-фестиваль, оскільки жодного немає. Я подумав, що для мене нічого не варте організувати його, оскільки я заснував найбільший джазовий фестиваль на пострадянському просторі у Коктебелі ще у 2003 році. Найближчим літом відбудеться 17-й фестиваль. На цьому майданчику ми можемо легко, «паровозиком», запустити реп-фестиваль. Я прийняв для себе внутрішнє рішення. Місія цього фестивалю – підтримка молодіжної культури у Росії, тобто це самостійний сегмент. Мені здається, з одного боку, треба підтримати, а з іншого – допомогти молоді визначитися зі своїми цінностями, бо вона дуже неоднорідна: одні за наркотики, інші проти, вже з огляду на досвід. Одні матюкаються, другі – ні, треті – дуже обмежено. В них різне ставлення до сексу, до батьківщини, до всього. Тому мені здається, що треба просто активізувати рефлекси серед молоді», – розповів Кисельов.

→ 2

КРИМ У ТВОРАХ ІНОЗЕМНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

БАГАТО ЗОЛОТА – БАГАТО СМЕРТЕЙ

→ 8

«ХАЙ СОБІ МАТЮКАЮТЬСЯ – АБИ НЕ ПРОТЕСТУВАЛИ»: ЯК У КОКТЕБЕЛІ ВІДБУВСЯ «НАЙБІЛЬШИЙ У РОСІЇ» РЕП-ФЕСТИВАЛЬ

НА ЧАСІ

→ 1

На початку червня очільниця просвітницького відділу однієї з найстарших і найбільш поважних правозахисних організацій Росії «Меморіал» Ірина Щербакова, згадуючи про заборони концертів популярних реперів, сама відповіла на власне запитання про те, яку небезпеку бачить російська влада в рок- чи реп-фестивалях: «Гадаю, вона боїться певної свободи і втрати контакту з молоддю». Того ж місяця з новою силою заговорили про анонсований Rap Koktebel, на який було запрошено російських зірок шоу-бізнесу. В менеджменті артистів заявили, що їм все одно, хто є організатором заходу, – хоч Кисельов, хоч президент України», – тож вони скористаються можливістю виступу. При цьому сам Кисельов, котрий буцімто не займався організацією фестивалю особисто, зазначив, що поки не розкриватиме всього списку запрошених гостей з огляду на «негативний досвід». «Ми заздалегідь оголошували склад учасників джазового фестивалю в Коктебелі, а потім наших музикантів почав переслідувати Держдеп США: вони отримували листи з рекомендацією не їхати до Криму під загрозою штрафів і покарань, тож багато хто потім скасовував поїздку», – покаржився він. За деякий час Кисельов назвав «гниляччям» тих, хто відмовився від участі у Rap Koktebel, поставившись підозріло до ідеї проведення заходу. Деякі артисти відверто зазначали, що участь у подіях на кшталт цієї дорівнює для них іміджевій катастрофі.

На початку серпня стало відомо, що гостями заходу стануть російські реп-виконавці Guf (мав бути хедлайнером), Mot, Lil Kate, Mozee Montana, Tony Tonight та Кравц (останній виступив у ролі арт-директора фестивалю).

Rap Koktebel стартував 27 серпня. Хедлайнерами фестивалю стали «класики жанру» – учасни-

ФОТО З ВІДКРИТКИ ДЖЕРЕЛ

ки відомого ще з 1990-х рр. американського хіп-хоп-гурту Опух, які зізналися, що відвідують окупований Росією Крим уже втретє. Іншими закордонними гостями стали американці Azizi Gibson, котрий прибув до Криму вперше, та Mickey Avalon, чие ім'я тривалий час було втаємничене. На додачу було анонсовано презентацію міжнародного інтерактивного шоу талантів «Реп-завод», у якому виконавці-початківці мали продемонструвати свої здібності у хіп-хопі. Організатори фестивалю поділилися концепцією розвитку заходу на наступні роки: в їхніх планах влаштування батлів між реперами й танцюристами, а також змагань з баскетболу та виставок автомобілів.

ФОТО З ВІДКРИТКИ ДЖЕРЕЛ

Тим часом Дмитро Кисельов укотре розповів про передумови зародження фестивалю: «Він виник спонтанно, коли реперів почали кривдити, скасовувати кон-

церти. Виникли якісь дурощі. Як батько трьох синів і доньки, я відчув, що кривдять моїх дітей, їхнє зацікавлення реп-культурою». При цьому він додав, що на час проведення фестивалю довелося відмовитись від політики та наркотиків, але не від ненормативної лексики: заради цього навіть було оголошено, що майданчики фестивалю не контролюватимуться всюдисущим Роскомнаглядом. «Я вважаю, що матюки – це безцінний лінгвістичний ресурс у нашій культурі, просто дорогий, саме тому його не слід девальвувати, а треба використовувати, наче спеції, у критичних ситуаціях. Якщо ми будемо розмовляти матюками, то вони втратять цю силу», – заявив Кисельов. Со-

лідарність із цими думками висловив «заступник міністра освіти, науки та молоді республіки Крим» Костянтин Алікін, який зазначив, що використання не-

цензурних висловів у сучасному репі не є проблемою. «Мені здається, що на запитання, потрібні матюки чи ні, відповіли класики літератури, які часом полюбили «загнути» міцне слівце. Ми маємо говорити не про використання матюків загалом, а про те, що якщо вони є частиною художнього твору, то з пісні слів не викинеш. Тим більше, що найчастіше матюками підкреслюють якісь емоції. Головне, щоб усе було в рамках законодавства», – висловився він.

Незважаючи на бадьорі звіти російських ЗМІ про успішне проведення Rap Koktebel коштом держави-окупанта, в Криму знайшлися невдоволені його організацією. Так, наприклад, свою негативну думку щодо заходу висловив кримський блогер Олександр Горний, який переїхав до Коктебеля з Москви після російської окупації Криму. «Відчуття цілковитої маячноти та витрачених даремно 500 рублів. Навіщо Кисель (мається на увазі Дмитро Кисельов, – авт.) вирішив провести цей фестиваль? Сьогодні (у другий день заходу, – авт.) було людей 500, вчора удвічі менше. Очевидно, що захід є цілковитим неформатом для цього місця. До технічної організації претензій нема – «швидка», пожежники, поліція, рамки, зелений вихідок біля склепу засновника Коктебеля Юнге. На білетах написано 6+ (раніше було заявлено вікове обмеження фестивалю 18+, – авт.), але фактично зі сцени було багато матюків. ЗМІ з пороссячим вереском повідомили, що на цьому заході матюки дозволені. Поліціянти спокійно спостерігали, як матюки летіли зі сцени у вуха дітей, яких було багато. Публіку можна було поділити на три рівні групи – пенсіонери, молодь з навколишніх сіл та Феодосії, організатори та охорона. Виконавці просили публіку пошуміти, але було кисло. Загалом бюджет дуже жирний, а вихлоп нульовий. Зате потім Кисельов побіжить до начальства розповідати, як усе було круто, гроші освоє-

На час проведення фестивалю довелося відмовитись від політики та наркотиків, але не від ненормативної лексики: заради цього навіть було оголошено, що майданчики фестивалю не контролюватимуться всюдисущим Роскомнаглядом. «Я вважаю, що матюки – це безцінний лінгвістичний ресурс у нашій культурі, просто дорогий, саме тому його не слід девальвувати, а треба використовувати, наче спеції, у критичних ситуаціях. Якщо ми будемо розмовляти матюками, то вони втратять цю силу», – заявив Кисельов.

ні», – поділився своїми думками Горний.

Символічно виглядає те, що саме в День Незалежності України «глава Криму» Сергій Аксьонов оголосив «неможливим» відродження найвідомішого на пострадянському просторі фестивалю електронної музики «KaZантип» на території анексованого півострова у тому вигляді, в якому він проводився останніми роками. Саме у візній студії радіо «Спутник в Криму» на Koktebel Jazz Party він аргументував свою позицію: «Якийсь інший фестиваль є можливим. Крим багатий на події заходи і гідний того, щоб у його населених пунктах проводилися міжнародні, загальноросійські заходи» (про те, яка доля спіткала «KaZантип» після російської окупації Криму, «КС» писала у матеріалі «"KaZантип": "республіка в еміграції"» у № 27 за 07.07.2017 р.). Цілком очевидно, що будь-які масштабні заходи в окупованому Криму можливі лише з дозволу влади держави-окупанта і її локальних маріонеткових «філій» – навіть якщо ці заходи позиціонуються як «вільні» та «демократичні». Та й дітей і молодь можна виховувати на «великій і могутній» ненормативній лексиці – коли на те є дозволи з Кремля.

МОНІТОРИНГ ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ АР КРИМ ТА М. СЕВАСТОПОЛЯ

Від початку незаконної окупації АР Крим та м. Севастополя Російська Федерація цілеспрямовано реалізує політику, орієнтовану на захоплення та нищення культурної спадщини на території півострова. Російською Федерацією за короткий проміжок часу було підготовлено нормативно-правову базу, яка зробила можливою легалізацію кримської культурної спадщини в правовому полі РФ.

Так, 08.08.14 р. «Державною радою Республіки Крим» було прийнято закон «Про об'єкти культурної спадщини в Республіці Крим». Цим нормативним актом кримська влада дала свою згоду на привласнення державою-окупантом культурної спадщини. У документі зазначається, що «об'єкти культурної спадщини (пам'ятки історії та культури) в Республіці Крим є невід'ємною частиною національного багатства і надбанням народів Російської Федерації»¹.

Більшість профільних наукових і музейних установ на території Кримського півострова було переєстровано відповідно до вимог законодавства Російської Федерації до кінця 2014 року. Зокрема, в період з 24 до 30 грудня 2014 року російські свідоцтва про реєстрацію отримали Бахчисарайський історико-культурний заповідник, Історико-археологічний заповідник «Неаполь Скіфський», Східно-кримський історико-культурний музей-заповідник, Ялтинський історико-літературний музей, Херсонський історико-археологічний музей-заповідник. Таким чином, уже до кінця 2014 року РФ на законодавчому рівні було створено умови для «легального» функціонування закладів і установ у сфері культурної спадщини.

СИТУАЦІЯ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯМ І РЕСТАВРАЦІЄЮ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ТЕРИТОРІЇ КРИМСЬКОГО ПІВОСТРОВА

Незважаючи на всі задекларовані окупаційною владою заходи

ГОСТРЕ ПИТАННЯ

У січні 2019 року на розкопках Пантікапея (Мітридат) спочатку нахилилися, а потім впали античні колони. Джерело - <https://ua.krymr.com>

щодо збереження об'єктів культурної спадщини, зокрема проведення реставраційних робіт, на території Кримського півострова регулярно фіксуються випадки руйнувань таких об'єктів. Так, у 2015 р. було частково зруйновано аричне склепіння одного з прольотів Мітридатських сходів, як тимчасовий захід сходів прольоти укріпили залізними балками. Реставраційні роботи окупаційною владою розпочато через два роки після руйнування, і на 01.04.19 ще не завершено².

У січні 2018 р. органи окупаційної адміністрації підтвердили факт обвалу частини склепіння південних воріт фортеці Єні-Кале³. З 30.01.19 фортецю закрито для відвідувань, реставраційні роботи не розпочато⁴.

28.01.19 на розкопках Пантікапея (Мітридат) нахилилися колони – вхід у городище зачинено й охороняється. 13.02.19 р. впали колони античного міста Пантікапей (м. Керч)⁵ та були перевезені до Східнокримського історико-культурного музею-заповідника. 07.03.19 р. історична пам'ятка перебуває в Східнокримському історико-культурному музеї-заповіднику, реставраційні роботи не проводяться⁶.

Крім того, під виглядом реставраційних робіт Російська Федерація знищує об'єкти культурної спадщини. Так, реставраційні роботи на об'єктах Бахчисарайського історико-культурного заповідника на підставі розпорядження «Ради міністрів Республіки Крим» від 29.12.2015 № 1311-р здійснювало ТОВ «Корпорація Атта Груп» (проектна документація розро-

блена ТОВ «КІРАМЕТ»). Підрядник, що виконував роботи, не мав жодного досвіду в реставрації історико-культурних об'єктів. Фактично замість реставраційних робіт на об'єкті було виконано ремонтні роботи (замінено оригінальні дубові балки, замінено черепицю ручної роботи), як наслідок – завдано непоправної шкоди об'єкту культурної спадщини – єдиному збереженому зразку кримськотатарської палацової архітектури⁷.

Втім, реставраційні роботи, які мають згубні наслідки для історичної пам'ятки, тривають. 15.10-22.10.18 співробітники Бахчисарайського музею-заповідника відвідували про проведення робіт з влаштування підтримувальних конструкцій будівлі садиби «Чал-Борю», частина зовнішньої кладки якої обвалилася у вересні 2018 року. Проектну пропозицію підтримувальних конструкцій було розроблено ТОВ «КІРАМЕТ». Музей звернувся до «Державного комітету з охорони культурної спадщини Республіки Крим» з питанням розробки науково-проектної документації на проведення першочергових протиаварійних робіт щодо збереження об'єкта культурної спадщини⁸.

НЕЗАКОННЕ ВИВЕЗЕННЯ ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ З КРИМСЬКОГО ПІВОСТРОВА

Російська Федерація вже у перший рік окупації започаткувала практику вивезення рухомої культурної спадщини з півострова, чим порушила, зокрема, ст. 11 Конвенції про заходи, спрямовані на за-

Довідково: на 01.01.2014 року на півострові сконцентровано 14 тисяч пам'яток культури України, 54 музеї, 300 тисяч музейних експонатів, 6 історико-культурних заповідників.

борону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності, від 14.11.1970, яка вказує, що вивезення чи передача прав на культурні цінності, що відбулися внаслідок окупації, є незаконними.

26.03.14 Володимир Ар'єв, народний депутат України, заявив, що з кримських музеїв до музеїв РФ вивозяться культурні цінності, зокрема, з Феодосійської картинної галереї ім. Айвазовського⁹. Російська влада заперечувала цей факт, а директор картинної галереї повідомила, що жоден експонат ніколи не буде вивезений з м. Феодосії.

20.01.16 Третьяковська галерея 29 липня відкриває виставку картин Івана Айвазовського. В експозиції представлено близько 100 живописних і 50 графічних робіт майстра, серед яких є й експонати з Феодосійської картинної галереї. Виставка тривала до 20.11.16, а потім продовжила свою роботу.

01.02.16 директор феодосійського музею Тетяна Гайдук підтвердила, що у масштабній експозиції будуть представлені полотна з декількох російських музеїв, у тому числі Феодосійської картинної галереї¹⁰.

29.06.17 у Державному музеї образотворчого мистецтва імені О. С. Пушкіна (Москва) відбулась виставка «Пантікапей и Фанатория. Две столицы Боспорского царства»¹¹. На виставці було представлено 450 експонатів, що розкривають історію Боспорського царства від 7 ст. до н.е. до 1 ст. н.е. Серед іншого, експонуються археологічні предмети з фондів Східнокримського історико-культурного музею-заповідника (м. Керч). В окрему групу виділено «знахідки останніх років».

Злочинна практика вивезення експонатів з Кримського півострова на територію держави-окупанта для експонування в російських музеях триває і далі.

05.04.19 у Державному історико-архітектурному і художньому

музеї-заповіднику «Казанський Кремль» відкрилася експозиція «Золота Орда і Причорномор'я. Уроки Чингисидської імперії», де представлено унікальний експонат – кам'яне різьблене обрамлення колодязя XIII-XIV ст. – з фондів Ялтинського історико-літературного музею. Завідувач відділу розвитку Ялтинського історико-літературного музею Катерина Попова повідомила, що експонат демонструватиметься до жовтня 2019 року¹².

Далі буде...

1 <http://crimea.gov.ru/textdoc/ru/6/act/68z.pdf>

2 <http://snip.net.ua/20170716/zrujnovanyj-symvol-kerchi-chy-dopomozhe-poperedzhennya-putina-vryatuvaty-mitridatski-shody/>

3 <http://www.c-inform.info/news/id/61251>

4 <https://kerch.fm/2018/01/30/v-kerchi-krepost-eni-kale-zakryli-dlyaposescheniya.html>

5 <https://kerch.fm/2019/02/13/v-kerchiana-pritaneeruhnuli-kolonny-video.html>

6 <https://kerch.fm/2019/03/07/umihina-rasskazala-kak-spasajut-kolonny-pantikapeja.html>

7 www.ukrinform.ua/rubric-crimea/2440400-iz-nisenna-hanskogopalacu-restavrotori-vzalisa-vze-za-dah.html

8 Мерепопріятя по сохранию памятников Чуфут-Кале <http://handvorec.ru/novosti/meropriyatiya-po-sohrameniyu-pamyatnikov-chufut-kale/?fbclid=IwAR1tmggwzcrb3f3PX3qYA6dJpxHC6a97qVt2cAzsG4Yq5Naq8OU6wv3wQE>

9 <http://www.istpravda.com.ua/short/2014/03/26/142097/>

10 https://kafanews.com/novosti/114050/iz-feodosii-kartiny-ayvazovskogo-povezut-v-moskvu_2016-02-01

11 <https://www.mos.ru/news/item/26007073/>

12 Из ялтинского музея в Казань увезли уникальный экспонат <http://m.allcrimea.net/news/2019/4/5/iz-yaltinskogo-muzeya-v-kazan-uvezli-unikalnyi-eksponat-115522/>

Моніторинг здійснено Міністерством з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб

УКРАЇНСЬКИЙ
КУЛЬТУРНИЙ
ФОНД

За сприяння
Українського
культурного фонду

РЕДАКЦІЯ ГАЗЕТИ «КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ» ПРОДОВЖУЄ ДРУКУВАТИ ЦИКЛ АВТОРСЬКИХ СТАТЕЙ НА ТЕМУ СУЧАСНОГО СТАНУ КУЛЬТУРНИХ ПАМ'ЯТОК У КРИМУ ТА НЕОБХІДНОСТІ НЕВІДКЛАДНОГО УХВАЛЕННЯ ДЕРЖАВНИМИ ПОЛІТИКАМИ НАШОЇ КРАЇНИ РІШЕНЬ ДЛЯ ЗАХИСТУ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ.

ГЕНУЕЗЬКІ ПАМ'ЯТКИ КРИМУ В СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ

Продовження

Усі три фортифікаційні комплекси – у Феодосії, Судаку й Балаклаві – визнані Україною пам'ятками архітектури та містобудування національного значення, тож їхня унікальність і непересічна історико-культурна цінність не є предметом дискусій. Руїни фортеці Чембало в Балаклаві підпорядковано Національному заповіднику «Херсонес Таврійський». Генуезька фортеця в Судаку мала статус Державного архітектурно-історичного заповідника у складі Національного заповідника «Софія Київська».

ВІКТОР ВЕЧЕРСЬКИЙ,
КАНДИДАТ АРХІТЕКТУРИ,
ЗАСЛУЖЕНИЙ ПРАЦІВНИК
КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ, ДО-
ЦЕНТ КИЇВСЬКОГО НАЦІО-
НАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВ

У травні-червні 2011 р. в Україні було реалізовано проект «Визначення шляхів сприяння збереженню та розвитку культурної спадщини Криму». Метою проекту було вивчення ситуації у сфері охорони культурної спадщини Криму та оцінка можливостей міжнародного визнання цієї унікальної спадщини задля забезпечення її захисту та збереження. Серед об'єктів, які вивчалися в рамках проекту, були фортеці в Судаку, Балаклаві та Феодосії. У висліді їх запропоновано включити до серійної транснаціональної номінації до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Торгові пости та фортифікаційні споруди на генуезьких торговельних шляхах від Середземномор'я до Чорного моря».

***

Ця номінація була внесена до Попереднього списку всесвітньої спадщини ще у 2010 р. за критеріями (ii) та (iv),

НАГОЛОС

Феодосія. Цитадель. Вежа Климента

тобто вона демонструє важливий обмін людськими цінностями протягом певного періоду в межах культурного регіону в сфері розвитку архітектури та ландшафтного планування, є архітектурним ансамблем, який ілюструє значущі періоди історії Європи. Окрім того, у 2007 р. до Попереднього списку всесвітньої спадщини від України було включено «Комплекс пам'яток Судацької фортеці VI-XVI ст.» за критеріями (ii), (iv) та (v).

Та внесення до Попереднього списку всесвітньої спадщини – це лише пропозиція, тобто початковий етап роботи. Щоби пам'ятка (група пам'яток) потрапила до затвердженого на міжнародному рівні Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, потрібно виконати велетенський обсяг надскладної роботи. Такі речі краще робити великими транснаціональними колективами – тоді більша ймовірність позитивного результату. Саме тому в останнє десятиріччя стали такими популярними серійні транскордонні номінації, які готуються спільно кількома країнами. Тож стосовно генуезьких пам'яток у Криму ще 2011 року було запропоновано розглядати їх як найважливішу складову серійної транскордонної номінації, яка попередньо мала містити такі генуезькі фортеці у країнах Середземномор'я і Причорномор'я:

Україна: Судак (АР Крим), Чембало у Балаклаві (м. Севастополь), Феодосія (АР Крим)

Російська Федерація: Тана (Азов)

Туреччина: Галатська вежа (Пера (Галата), Стамбул), Чешме

Італія (острів Сардинія): Фортеця Нурагі-Су-Нураксі в Баруміні, Фортеця Нурагу Крезія

Франція (острів Корсика): Фортеця в Кальві, Фортеця в Боніфачо

Туніс: Фортеця в м. Табарк

З 2011 р. цю номінацію почали розробляти спільно Україна та

Італія. До співпраці планувалося залучити ще декілька країн Середземномор'я, таких як Франція, Греція, Туніс, Туреччина, а також (можливо) – Росію. 14 вересня 2012 року в місті Генуя (Італія) відбулася зустріч української делегації з керівництвом мерії міста та місцевого університету. Українська делегація детально ознайомила з пам'ятками культурної спадщини Генуї та системою їхньої охорони й використання для розвитку туристичного бізнесу. Як відомо, в Італії музейна справа, охорона пам'яток і туристична сфера перебувають на високому рівні й є взірцевими у світовому масштабі, даючи значну частку національного доходу країни та створюючи сотні тисяч робочих місць. Цей досвід дуже потрібний для України. Тому предметом зацікавленого обговорення стала робота над внесенням наших пам'яток до спільної номінації в Список всесвітньої спадщини.

***

У 2012 році Міністерство культури України спільно з Феодосійською міською радою АР Крим провело у Феодосії міжнародну конференцію, яка так і називалася: «Укріплені поселення на генуезьких торговельних шляхах від Середземного до Чорного моря». Почесним гостем і активним учасником був заступник генерального директора ЮНЕСКО, голова Комітету всесвітньої спадщини Франческо Бандарін. Під час конференції представники Туреччини висловили готовність приєднатися до колективу авторів майбутнього номінаційного дос'є. Крім Італії та України, готовність взяти участь у підготовці дос'є також висловила Греція. На тому етапі від Туреччини до проекту спільного номінаційного дос'є планувалося внесення фортеці Йорос та Галатської вежі (м. Стамбул),

Ця номінація була внесена до Попереднього списку Всесвітньої спадщини ще у 2010 р. за критеріями (ii) та (iv), тобто вона демонструє важливий обмін людськими цінностями протягом певного періоду в межах культурного регіону в сфері розвитку архітектури та ландшафтного планування, є архітектурним ансамблем, який ілюструє значущі періоди історії Європи. Окрім того, у 2007 р. до Попереднього списку Всесвітньої спадщини від України було включено «Комплекс пам'яток Судацької фортеці VI-XVI ст.» за критеріями (ii), (iv) та (v).

фортець Фоча та Чандарли (м. Ізмір), фортеці Амасра (м. Бартин), фортець Акчакоджа та Сіноп (м. Дюздже). Зазначені пам'ятки 15 квітня 2013 року були включені до Попереднього списку. Як бачимо, тепер перелік номінованих об'єктів охоплює пам'ятки трьох континентів: Європи, Азії, Африки.

Що ж стосується російської частини ймовірної спільної номінації, то на теренах генуезької фортеці Тана (Азов) XIII ст. (Російська Федерація) не збереглися архітектурні пам'ятки (наявні тільки археологічні залишки), тому немає підстав залучати до співпраці цю країну. Натомість генуезькі пам'ятки Криму є одним із небагатьох свідчень західноєвропейського фортифікаційного мистецтва пізнього середньовіччя на півдні України та можуть вважатися одними із унікальних об'єктів культурної спадщини, які свідчать про тісний взаємозв'язок різних культур. Об'єкти, які пропонуються включити до транснаціональної номінації від України, мають великий рівень автентичності, тобто значною мірою зберегли свою форму й матеріально-технічну структуру.

***

Архітектурні ансамблі цих фортець є винятковим прикладом взаємодії людини з природним ландшафтом у сфері фортифікаційного мистецтва та розбудови міст і морських портів, які демонструють майстерне використання особливостей ландшафту для створення стратегічно важливих оборонних центрів на домінуючих висотах, а

також використання виняткових особливостей бухти для захисту та стоянки кораблів. А загалом у регіоні Середземномор'я фортеці, які розташовані на території колишніх генуезьких колоній, вважаються одним із унікальних об'єктів культурної спадщини, що свідчить про тісний взаємозв'язок різних культур у регіоні, де генуезці підтримували відносини з Візантією, Османською імперією та іншими державами.

Уся ця дуже перспективна робота була брутально зупинена навесні 2014 року внаслідок окупації та анексії Криму Росією. Тож натепер ані Міністерство культури України, ані українські фахівці не мають навіть надійно верифікованої інформації про стан пам'яток, які опинилися на тимчасово окупованій території, не кажучи вже про якісь перспективні розробки. Чи означає це крах задуму серійної транскордонної номінації «Укріплені поселення на генуезьких торговельних шляхах від Середземного до Чорного моря»? – Аж ніяк! Тут варто згадати один із постулатів, яким керується у своїй діяльності Комітет всесвітньої спадщини ЮНЕСКО: міждержавні суперечки щодо приналежності тієї чи іншої території не є перешкодою для занесення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО пам'яток, розташованих на таких спірних чи окупованих (анексованих) територіях. З огляду на це відповідним державним органам України варто реанімувати цю тему у співпраці зі згаданими вище країнами, взяти активну участь у підготовці номінаційного дос'є і довести справу до внесення усіх цих пам'яток до Списку. Одночасно з цим необхідно внести інтегральну частину цієї номінації – генуезькі пам'ятки у Феодосії, Судаку й Балаклаві до Списку пам'яток всесвітньої спадщини, що перебувають під загрозою. Це уможливить регулярний міжнародний моніторинг цих пам'яток і, можливо, дещо стримає окупанта в його руйнівницьких діях. Принаймні Україна мусить зробити для цього все можливе.

Примітка: статтю проілюстровано авторськими світлинами вересня 2013 року, оскільки від 2014 року автор нев'їзний на територію окупованого Росією Криму.

За сприяння
Українського
культурного фонду

ТОЙ МУРУЄ, ТОЙ РУЙНУЄ...ПРО СУЧАСНИЙ СТАН ГЕНУЕЗЬКОЇ ФОРТЕЦІ

НАГОЛОС

Комплекс фортифікаційних споруд у Судаку, що відомий у наш час як Генуезька фортеця, неодноразово зазнавав руйнувань, змінював назви, приналежність, відновлювався, піднімаючись з руїн. Наскільки історики можуть стверджувати, зводити мури тут, у Сурожі (чи Солдайї), почали в третьому сторіччі нової ери. Хозари, готи, візантійці, венеціанці, генуезці, османи...

ВАЛЕРІЙ ВЕРХОВСЬКИЙ

Від 1958 року Генуезька фортеця є філією Національного заповідника «Софія Київська».

Ще в 2007 році Україна подала цю пам'ятку кандидатом на внесення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (сам Софійський собор у цьому реєстрі з 1990 року). На жаль, розгляд заявки призупинено через обставини, безмежно далекі від культури. Нової навали фортеця зазнала в 2014 році — і як найчастіше було в її історії, орда знову прийшла зі Сходу.

Відлучивши від заповідника «Софія Київська», російські загарбники створили так звану «Державну бюджетну установу Республіки Крим Музей-заповідник Судацька фортеця». Навіть за нинішніх обставин щороку музей-фортецю відвідує двісті тисяч туристів. Квиток коштує 150-200 рублів. Це достатньо вигідний бізнес, не дивно, що «музейні» ділки, які захопили контроль над цим об'єктом, прагнуть створити ще більш комфортабельні умови для відвідувачів. На історію можна не зважати — на території навіть почали будувати готельні приміщення і додаткові туалети. Внаслідок цього сталося непоправне: в ніч з 16 на 17 листопада 2015 року одна із веж фортеці обвалилася. А так зване керівництво новоствореного музею ДБУ РК «Судацька фортеця» замість того, щоб належно відреставрувати пам'ятку, проявило злочинну недбалість. Трохи більше року вистачило окупан-

Частина давньої вежі у Судацькій фортеці, що впала

З 2001 року в Генуезькій фортеці щороку відбувається фестиваль середньовічних бойових мистецтв «Генуезький шолом»

там і їхнім місцевим посіпакам, щоб знищити споруду, яка стояла протягом віків.

Мало того, над фортецею нависли два язика зсувів, що в будь-який момент можуть зруйнувати частину стіни. Генеральний директор «Софії Київської» Неля Куковальська розповідає, що стежить за тим, що відбувається з «візитівкою» Судака, хоча й не має безпосереднього доступу до об'єкта, який досі де-юре підпорядкований очолюваній нею установі. За словами пані Куковальської: «Після анексії півострова на об'єкті проводяться незаконні і непрофесійні роботи, розвитком ситуації із зсувами ніхто не займається. Річ у тім, що ми спостерігаємо там зростання сейсмічної активності, й існує за-

гроза, що ці два язика зсувів просунуться в бік західної стіни фортеці».

Обвал вежі в Генуезькій фортеці — це злочин, але принцип «ши-то-крито» в Росії, яка тепер хазяїнує в Криму, ніхто не відміняв. Наспих провели «реставрацію» — були найняті будівельники без досвіду реставрації історичних об'єктів, тим більше таких давніх, як цей, просто зробили бетонний фундамент і змурували з автентичного каміння по суті копію тієї вежі, з використанням сучасного цементного розчину. Неля Куковальська каже: «Те ж саме вони зробили зі стінами поруч. І це жахливі речі, неприпустимі в реставрації. Вони є варварським втручанням у тіло пам'ятки. Ця ситуація демонструє неспромож-

ність так званого керівництва «музею-заповідника «Судацька фортеця» та окупаційної влади Криму визначати пріоритети в роботі і свідчить про злочинну недбалість у питаннях охорони культурної спадщини».

На жаль, поки триває окупація, важелів впливу на тих, хто недбалістю і некомпетентністю веде цю споруду до руйнації, немає.

«Ми занепокоєні долею Генуезької фортеці, адже фахівці Національного заповідника «Софія Київська» присвятили їй багато свого часу та зусиль. З 2006-2008 років була помічена активізація зсувних процесів, тобто посилилася сейсмічна активність, — розповідає Неля Куковальська. — Щоб спрацювати на випередження, розставили систему моніторингу і виставили маркери. 2012 року під час проведення щорічної перевірки технічного стану пам'яток було зафіксовано появу вертикальної повздовжньої тріщини з розкриттям тіла мурування, про що було складено відповідний акт. А вже коли Крим став анексованим, одна з веж, як відомо, обвалилася».

З минулого року реставрацію цієї унікальної пам'ятки середньовічного фортифікаційного мистецтва довірили горезвісній фірмі «Меандр» із Санкт-Петербур-

На історію можна не зважати — на території навіть почали будувати готельні приміщення і додаткові туалети. Внаслідок цього сталося непоправне: в ніч з 16 на 17 листопада 2015 року одна із веж фортеці обвалилася. А так зване керівництво новоствореного музею ДБУ РК «Судацька фортеця» замість того, щоб належно відреставрувати пам'ятку, проявило злочинну недбалість. Трохи більше року вистачило окупантам і їхнім місцевим посіпакам, щоб знищити споруду, яка стояла протягом віків.

бурга, що одночасно веде роботи на десятку архітектурних пам'яток півострова: Бахчисарайський палац, Мітрідатські сходи в Керчі, Воронцовський палац-музей у Алушці, монастир Сурб-хач у Старому Криму, садиба Палласа в Сімферополі, Чеховський будинок у Ялті, Ластівчине гніздо тощо.

«Україна продовжує займатися просуванням Судацької фортеці як пам'ятки спадщини у списки ЮНЕСКО, але без допуску на тимчасово окуповану територію міжнародних експертів та забезпечення їхньої безпеки завершення проекту стає проблематичним», — підкреслила Неля Куковальська.

Загарбник завжди бачить у захопленій території чуже і вороже, не своє. Пишається він тим, що приєднав цю землю і все, що на ній, ніби це бойовий трофей, як оленьчі роги на стіні в мисливця, тому не варто сподіватися на покращення стану справ.

Що, крім, ясна річ, недоброті згадки, залишиться після того, як вони підуть?

УКРАЇНСЬКИЙ
КУЛЬТУРНИЙ
ФОНД

За сприяння
Українського
культурного фонду

ПЛАНИ НА КРИМ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ЯК ЦЕ БУЛО...

Німецьке командування проігнорувало вимоги, висунуті як гетьманським, так і російським урядом. Проте керувати півостровом як власною колонією воно не могло, а тому розпочало пошук політичної сили для організації місцевої влади.

ТЕТЯНА БИКОВА,
К.І.Н., НАУКОВИЙ СПІВРОБІТНИК ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ

Спочатку німецьке командування зупинилося на місцевих німцях-колоністах. Разом з військами до Криму прибув генерал Фрідріх фон Ліндеквіст, який разом з протестантським пастором І. Вінклером розгорнув активну діяльність щодо організації німецької сили. 7 травня в селі Бютень було скликано конференцію німців. З Криму, Мелітополя, Бердянська, Херсона, Одеси та інших міст з'їхалося близько 400 делегатів. Розглядалося питання про створення Чорноморської області на всій території північного узбережжя Чорного та Азовського морів¹. Німецьке командування розглядало питання про висунення на посаду генерал-губернатора області барона В. Фальц-Фейна, але той відмовився².

Позиція, яку зайняло Міністерство іноземних справ Німеччини щодо Криму, відрізнялась від позиції військових. Політиків бентежила зайва, з їхньої точки зору, активність Ліндеквіста, який, маючи дозвіл Е. Людендорфа, висунув новий проект. Згідно із цим наміром Крим з часом мав об'єднатися з Україною, а українська влада мусила надавати дозвіл селитися в Криму німецьким колоністам, які могли б приїжджати з усіх регіонів. Проте МЗС одержало підтримку Вільгельма II і відкинуло цей проект³.

Невдача з «німецькою картою» змусила німецьке командування переглянути власні плани й подивитися в бік іншої національності – кримських татар, які на той час вже були досить впливовою силою.

Падіння більшовицької влади призвело до активізації діяльності

Генерал Р. Кош з офіцерами його штабу. Крим, 1918 р.

Парад німецької армії в Криму, 1918 р.

сил, які нещодавно винищувалися нею. Першими оговталися кримські татари. 21 квітня 1918 р. у Сімферополі було створено Тимчасове бюро кримськотатарського народу у складі: голова А.-Х. Хільмі, товариш голови С.-Дж. Хатгатов, секретар С.-У. Таракчи. За задумом кримськотатарських активістів Бюро мусило до скликання Курултаю взяти на себе керування національними справами⁴. Члени Бюро почали проводити переговори щодо співпраці з німецьким командуванням. Ці переговори продовжив невдовзі відновлений Курултай.

Починаючи з перших днів травня, кримські татари відновили газету «Крым», на сторінках якої розповідалися про новини життя як кримських татар, так і всього півострова. У першому номері визнавалося, що «ідеї загально-російської федерації було завдано смертельного удару й головною причиною цього мусить вважатися більшовицький переворот»⁵. На порядок денний ставилося питання про те, яким має бути статус Криму. Активісти Міллі Фірка висунули вимогу створити на півострові власну державу.

До політичного діалогу включилися й інші суспільно-політичні сили. 27 квітня в Сімферополі відбулася нарада громадських діячів, яка вирішила відновити органи влади, що існували до «більшовицького нападу». Були створені Таврійський губернський комісаріат у складі П. Біанкі, В. Поліванова й А. Озенбашли та Рада представників урядових та громадських губернських установ і місцевих самоврядувань при ньому⁶. В цих органах почалося обговорення питання щодо формування в краї управлінських структур. Рада оголошувалася тимчасовим органом, який мав діяти до остаточного виявлення стану краю й першої можливості до скликання представників усього населення⁷. 6 травня Рада прийняла рішення скликати 20 травня загальнокримський з'їзд міст та земств⁸. Проте через негативне ставлення до цього задуму з боку німецького командування з'їзд не відбувся.

Кримські татари намагалися зв'язатися з представниками Османської імперії, сподіваючись на її підтримку у питанні про створення національної державності. Імперська влада, зі свого боку, також

вбачала в цьому для себе багато переваг. Ба більше, керівництво Османської імперії навіть за часів існування УНР намагалося надіслати до півострова власну дивізію – для налагодження тут порядку. Згідно з донесенням, надісланим до Києва тимчасовим послом УНР у Константинополі М. Левицьким, під час його зустрічі з Д. Сейдаметом той стверджував: «Центральна Рада двічі визнавала незалежність Криму, а імперські військові, за поголоскою, говорять про експедицію до Криму, бажаючи зайняти його під виглядом допомоги проти більшовиків, щоб потім, залишившись, провести необхідну самоорганізацію мусульман». До того ж сам Сейдамет, який «вхожий до міністрів і самого великого візира Талаата Мехмет-паші», постійно надихає місцеву владу до надання допомоги «нещасним кримським братам».

Далі Левицький писав, що ці розмови змусили його зустрітися з великим візирем, щоб вирішити питання приналежності Криму саме Україні. Під час бесіди він сказав: «Наш уряд дивиться на Крим, як на частину Української Народної Республіки, в якій мусульманському населенню мають бути забезпечені всі його національні права». Питання про надання цих прав «у найбільш стислий час буде вирішено у співпраці з національною кримською радою (Курултаєм, – авт.), скликаною після вичищення Криму від більшовиків». Як стверджував Левицький, великий візир запевнив його: «Вони не збираються надавати військову допомогу у боротьбі з більшовиками, а нададуть лише політичну допомогу». Після цієї зустрічі, додав Левицький, у газетах «почали згадувати про те, що Україна й Німеччина заінтересовані Кримом. Проте під впливом Сейдамета вони продовжують писати про визнання Україною незалежності Криму, однак уже більше не пишуть про протекторат Туреччини, надії щодо забезпечення вільного життя в Криму покладають уже на німців, які як союзники мають допомогти їхнім одновітцям»⁹.

Німеччина не бажала посилення впливу свого союзника у цьому регіоні. Коли на початку травня міністр військово-морського флоту імперії Джемаль-паша виявив намір на кораблі своєї держави прибути до Севастополя, німецьке командування, побоюючись, що кримські татари вітатимуть його як визволи-

Німеччина не бажала посилення впливу свого союзника у цьому регіоні. Коли на початку травня міністр військово-морського флоту імперії Джемаль-паша виявив намір на кораблі своєї держави прибути до Севастополя, німецьке командування, побоюючись, що кримські татари вітатимуть його як визволителя, й це призведе до посилення національного кримськотатарського руху, вирішило прийняти міністра як високопоставлену особу, що прибула до німецького порту, й попередити про неприпустимість втручання у внутрішньокримські справи.

теля, й це призведе до посилення національного кримськотатарського руху, вирішило прийняти міністра як високопоставлену особу, що прибула до німецького порту, й попередити про неприпустимість втручання у внутрішньокримські справи¹⁰.

Активність, проявлена щодо Криму урядами Української Держави та Османської імперії, збентежила німців. Побоюючись виникнення конфлікту з ними через Крим, німецьке командування почало втілювати в життя багатоходову комбінацію, які допомогли б отримати всю повноту влади на півострові.

1 Лаптев Ю.Н. Революция и гражданская война (1917-1920 гг.) в судьбе немецкого населения Крыма // Немцы в Крыму. Очерки истории и культуры. – Симферополь, 2000. – С. 77-78.

2 Вольфсон Б. Изгнание германских оккупантов из Крыма. – Симферополь, 1939. – С. 15-16.

3 Зарубин А.Г., Зарубин В.Г. Без победителей. Из истории гражданской войны в Крыму. – Симферополь, 2008. – С. 367.

4 Зарубин В.Г. Межнациональные отношения, национальные партии и организации в Крыму (начало XX в. – 1921 г.) // Сборник Русского исторического общества. – Том 10 (158). Россия и Крым. – М., 2006. – С. 242.

5 Цит. за кн.: Бунегин М.Ф. Революция и гражданская война в Крыму. – Симферополь, Крымиздат, 1927. – С. 164.

6 Там само. – С. 163.

7 Державний архів Автономної Республіки Крим (далі – ДААРК). – Ф.Р-999. – Оп. 2. – Спр. 94. – Арк. 2. 5.

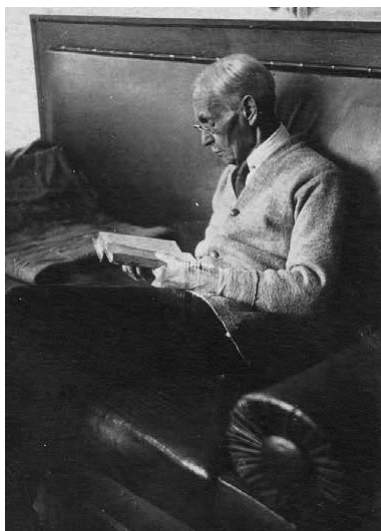
8 Южные ведомости (Симферополь). – 1918. – 10 мая.

9 Центральный державный архив вищих органов власти та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 132. – Арк. 21-23.

10 Федюшин О. Украинская революция. 1917-1918. – М., 2007. – С. 230.

ЗРУЙНОВАНЕ ЧАСОМ – ЗБЕРЕЖЕНЕ ОЛІВЦЕМ: КРИМСЬКА ЕПОПЕЯ ПАВЛА ГОЛЛАНДСЬКОГО

ПОСТАТІ

Павло Голландський. 1930-ті роки.

Павло Іванович Голландський – професор архітектури, мистецтвознавець, історик і археолог, реставратор, митець, педагог, один з яскравих представників кримської культури 20-30-х рр. ХХ ст.

АНТОН БОЖУК

Народився 26 грудня 1861 року в станиці Аксайській Обл. Війська Донського (сучасна Ростовська область) у родині унтер-офіцера лейб-гвардії козачого полку Івана Голландського та доньки козачого урядника станиці Олександрівської Ганни Чирвіної. Дещо екзотичним прізвищем, за сімейними переказами, рід завдячує далекому пращурові з часів Петра I, коли на службу до Російської імперії запрошувалися моряки та кораблебудівники з Голландії: цим пращуром був корабельний майстер Ян із Заандама, який з гуртом співвітчизників оселився на Дону. Вже за часів Катерини II один з його нащадків, не побажавши взяти «канонічне» ім'я (на чому нібито наполягала імператриця), став іменуватися за національністю пращура. Згідно з ономастичними словниками, носієм прізвища «Голландський» міг бути або нащадок голландця, що приїхав до Росії, або росіянин, який мешкав тривалий час у Гол-

ландії, або взагалі людина, котра носила закордонний одяг чи папила тютюн.

У 1866 р. голова родини помер від сухот; його дружини з дітьми не стало за що існувати. Спочатку Павла віддали до початкового училища у станиці Олександрівській, а у 13-річному віці він вступив до Новочеркаської гімназії; у 3-му класі хлопчак навіть давав приватні заняття учням менших класів та абітурієнтам. Також він до кінця навчання займався малюванням, маючи намір вступити до Імператорської Академії мистецтв, однак через скруту довелося позбутися цієї мрії. У 1883 р. Павло отримав атестат зрілості, а згодом був зарахований на фізико-математичний факультет Санкт-Петербурзького університету. Втім, думки про мистецтво не полишали його – як і плани щодо переведення на архітектурне відділення академії мистецтв, яким на заваді стала необхідність утримувати брата й сестру. Скінчивши два курси, хлопець вступив до Інституту цивільних інженерів. Отримавши диплом у 1892 р., деякий час Голландський працював у відомих петербурзьких архітекторів, потім – у Києві в Управлінні архітектури Південно-Західної залізниці; у 1893 р. через епідемію чуми довелося виїхати до Новгородської губернії. Незабаром Голландський повернувся до Санкт-Петербурга і почав викладати в Інституті шляхів сполучення. У 1898 р. після заpalення легень переїздить за рекомендацією лікарів до Києва, де викладає архітектуру й архітектурне креслення у Політехнічному інституті, а згодом стає професором кафедри архітектури. Вивчає архітектурне мистецтво Київської Русі. Як вчений секретар Київського товариства історії, археології та мистецтва бере участь у розкопках Десятинної церкви, Золотих Воріт, садиби Софійського собору, церкви Спаса на Бору, собору в Видубичах. Подавав на конкурси свої проекти будівель, спорудження яких передбачалося і реалізувалося в Києві, і сам неодноразово був членом конкурсних комісій. Наразі київські будівлі, створені за проектами або за участі Голланд-

Археологічні траншеї на розкопках медресе. Старий Крим. 1925 р. Праворуч – П. І. Голландський.

ського, є пам'ятками архітектури, які охороняються державою.

У 1902 р. Павло Іванович одружився з католичкою Елеонорою Четет; шлюб був бездітним, доля жінки невідома. На початку 1914 р. Голландський стає професором історії мистецтв Давнього Сходу в Київському археологічному інституті. Курс довелося перервати через початок Першої світової

Початок археологічних досліджень. Старий Крим. 1925 р. Ліворуч – П. І. Голландський.

війни. У 1915 р., працюючи в КПІ, Голландський також викладав на Київських технічних курсах В. Пермінова.

Під час Українських національно-визвольних змагань Павло Іванович вирішив залишити Київ, де владу здобула Директорія під проводом Симона Петлюри, і повернутися до Новочеркаська, проте через проблеми з транспортом, спричинені військовими діями, опинився він у 1919 р. аж... у кримській Балаклаві, без можливості ані повернутися до Києва, ані дістатися рідного краю. 58-річний чоловік опинився на чужині без засобів до існування. Втім, завдяки рекомендаціям київських знайомих, йому вдалося влаштуватися на

роботу в Севастополі до Слов'янського товариства пароплавства й торгівлі. Супроводжуючи вантаж на пароплаві до Стамбула, Голландський лишається там на два місяці, поглиблюючись у вивчення давньої візантійської та сучасної йому турецької архітектури. Після захоплення Криму більшовиками у тому-таки 1919 р. Голландський випадковим па-

роплом повертається до Севастополя – і вже до кінця свого життя не залишає півострова, не скориставшись, на відміну від багатьох співвітчизників, можливістю залишитися за кордоном. У Севастополі довелося пережити повоєнну руйну, загальну необлаштованість, розгул бандитизму, голод 1921-1922 рр.

Протягом 20 років Павло Голландський працює на благо Криму, рятуючи раритети від руйнації та пограбувань і споруджуючи нові будівлі, занурюється у вивчення архітектури та мистецтва народів, котрі населяли Крим протягом сто-і тисячоліть.

У 1920-1923 рр. Павло Іванович працює науковим співробітником Херсонського музею, додат-

Протягом 20 років Павло Голландський працює на благо Криму, рятуючи раритети від руйнації та пограбувань і споруджуючи нові будівлі, занурюється у вивчення архітектури та мистецтва народів, котрі населяли Крим протягом сто-і тисячоліть.

ково будучи членом Кримського обласного комітету у справах музеїв та охорони пам'яток мистецтва, історії, старовини та народного побуту (Кримохіс; існував у 1920-1927 рр.); зазвичай музейні співробітники входили до цієї організації, яка мала на меті збирання художніх цінностей, охорону пам'яток старовини, формування фондів музеїв. Голландському доводилося займатися ревізією та ремонтом будівель кримських музеїв, обстеженням пам'яток архітектури та їхньою охороною.

У вересні 1922 р. Павло Голландський одружується з Ольгою Пересипкіною, донькою священика місцевої Петропавлівської церкви. В липні 1923 р. у них народився син Олег. Того ж року родина переїздить до Сімферополя. До 1927 р. Голландський працює у Центральному музеї Тавриди водночас на двох посадах – наукового хранителя музею та завідувача картинної галереї, весь свій час віддаючи формуванню музейних фондів, створенню експозицій, організації виставок, ремонту будівлі музею, що розташовувалася на вул. Долгоруковській, у буд. № 35 (у 1927 р. музей перебрався до будинку № 18 на вул. Пушкіна – до колишнього притулку для дівчат графині Адлерберг).

Ще наприкінці 1923 р. Павло Голландський став членом Таврійського товариства історії, археології та етнографії; зокрема, під час засідань він звітував про результати археологічних досліджень архітектурних пам'яток середньовічного Солхату (м. Старий Крим), в організації та проведенні яких він брав найактивнішу участь.

Далі буде...

Фото з книги МИРАС – НАСЛЕДИЕ. Том 1. Татарстан – Крым. Город Болгар и изучение татарской культуры в Татарстане и Крыму в 1923-1929 годах, 2016. – 580 с.

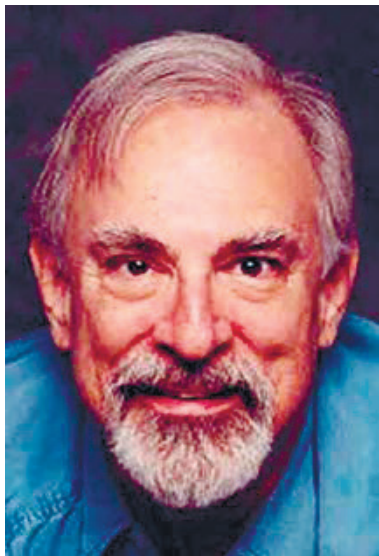

КРИМ У ТВОРАХ ІНОЗЕМНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ЄВРОПЕЙЦІ ДОБРЕ ЗНАЮТЬ, ДЕ РОЗТАШОВАНИЙ КРИМ: СЕВАСТОПОЛЬ, БАЛАКЛАВА, АЛЬМА ТОЩО УВІЙШЛИ НЕ ЛИШЕ ДО ЇХНЬОЇ ІСТОРІЇ, А Й НАВІТЬ ДО МІСЬКОЇ ТОПОНІМІКИ. КРИМ УВІЙШОВ ДО АМЕРИКАНСЬКОЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. ПРО ТВОРИ ЗАХІДНИХ ЛІТЕРАТОРІВ, ПРИСВЯЧЕНІ КРИМУ, НАША ГАЗЕТА РОЗПОВІДАТИМЕ В ЦЬОМУ ВИПУСКУ ТА НАДАЛІ.

ЗАХІДНИЙ ПОГЛЯД

БАГАТО ЗОЛОТА – БАГАТО СМЕРТЕЙ

Американський письменник і сценарист Брайан Гарфілд народився в Нью-Йорку 1939 року. Написав понад півсотні творів у різних жанрах пригодницької літератури, зокрема детективи і вестерни. Був президентом американської асоціації детективних письменників. За його творами знято кілька фільмів, наприклад, у 2018 році фільм «Жага смерті» з Брюсом Віллісом у головній ролі або не менш відомий «Три дні кондора».

ВАЛЕРІЙ ВЕРХОВСЬКИЙ

Роман «Золото Колчака», написаний Гарфілдом у 1973 році, починається так: «Моя мати була українкою, і я розкажу про це. Вона жила в Севастополі до 1935

року, коли завдяки чудернацькому збігу обставин зуміла вивратися з Радянського Союзу та емігрувати до Англії. А батько саме тоді служив у Лондоні, при американському посольстві... Я вчився то в одній школі, то в іншій, і оволодів чотирма мовами: українською, рідною мовою матері, а також німецькою, англійською та російською».

Коли поразка Колчака стала неминучою очевидністю, царський золотий запас вагою 500 тонн, не рахуючи мільйонів паперових банкнот, платини та коштовного каміння, завантажили до вантажного ешелону. Однак куди подівся цей поїзд після загибелі адмірала Колчака і розгрому Білого руху, так ніхто і не зміг з'ясувати. В розрахунках 1970-х років це два мільярди доларів.

За цю справу взявся історик Гаррі Брістоу, американець українського походження. Для нього історія золота — це просто цікава історична загадка; але він не врахував того, що там, де багато золота, — багато смертей...

Спочатку він знаходить чарівну помічницю (у пригодницькому жанрі всі помічниця чарівні, молоді, незайняті і самі знаходяться) на ім'я Ніколь Ейзен, єврейку, мати якої була родом з України. За її порадою Брістоу летить в Ізраїль, щоб поговорити зі свідком — Хаїмом Тіпелькіршем.

«— Ви – єврей, герр Брістоу?»

— Ні.

— Але батьки з Росії?

— Моя мати з України.

— І я також з України».

Хаїм Тіпелькірш, який до 1920 року був із Білою армією Колчака,

а згодом емігрував до Палестини і в 1949 році став агентом Моссаду, пролив світло на долю «золотого ешелону» до розгрому Білого руху. Він же дав кінець наступного ланцюжка, що в підсумку приведе Брістоу до Севастополя.

«— Трапилося дуже багато різного, пане Брістоу, але наскільки я знаю, весь скарб залишається недоторканим до цього дня. Я розповім вам про це — стільки, скільки я знаю. 7 лютого 1920 року я не помер».

На золото Колчака у 1942 році полювали нацисти. Спеціально підготовлена зондеркоманда з есесівців-парашутистів була закинута до Сибіру з території Північного Китаю, окупованої японськими військами. Німцям вдалося, скориставшись підробними документами, завантажити золото в ешелон і зухвало доправити вантаж до Криму. Планувалося вивезти золото морем, оскільки наступ радянських військ відрізав усі шляхи відступу. Але...

На цьому всі сліди золотого ешелону уриваються і губляться в невідомості.

Брістоу вирішив пошукати сліди золота безпосередньо в Криму. Отримавши дозвіл на в'їзд у Радянський Союз, Брістоу спочатку відвідав Москву, потім Київ, а попереду був Севастополь...

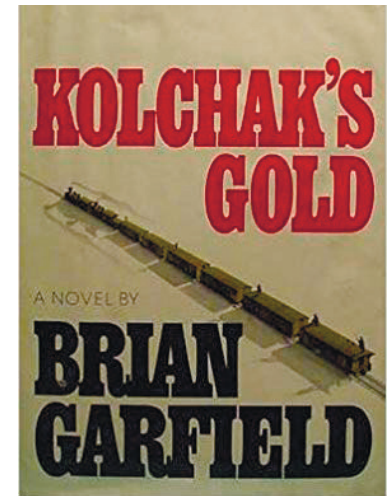
«Моя віза дозволяла мені перебування у Севастополі протягом п'ятьох тижнів. Я сподівався на більше часу, але мені пощастило отримати стільки. Тимошенко поселив мене в маленькому гуртожитку недалеко від набережної. Моя кімната була на першому

Проте деякі деталі існування у Радянському Союзі Брайан Гарфілд не врахував – доступ іноземців у це місто був неможливий, навіть радянський громадянин не міг потрапити у Севастополь без спеціального дозволу. Напевно, американець такого уявити не міг, щоб місто було повністю закрите для світу.

поверсі, і за моїми дверима розташовувався повний огляд реєстратури, де сувора жінка — або кілька однаково суворих жінок по черзі — пильно стежили, коли я приходжу та уходжу. Безперечно, що кімната була призначена мені саме з цієї причини. З вікна було видно лише стінку з шлакоблока на відстані шість футів. Це було гнітюче помешкання, надто схоже на в'язницю... Сама кімната була досить зручною, просторою, без зайвого комфорту, але вони мені надали письмовий стіл з настільною лампою, шафу для одягу і навіть ванну кімнату. За кримськими мірками це було розкішне житло».

Проте деякі деталі існування у Радянському Союзі Брайан Гарфілд не врахував — доступ іноземців у це місто був неможливий, навіть радянський громадянин не міг потрапити у Севастополь без спеціального дозволу. Напевно, американець такого уявити не міг, щоб місто було повністю закрите для світу.

Виявляється, що на колчаківське золото полює ще й Моссад, а ЦРУ стежить за Брістоу ще з часу його роботи в архівах у США; і,

зрозуміло, чорна тінь всемогутнього КДБ не полишає Брістоу весь час перебування в СРСР.

Далі Брістоу їде залізницею до села Биковського, що розташоване десь у Великій Ялті. Там мешкав такий собі Василь Буков, колишній зв'язківець штабу Кавказького фронту під час війни. Пораду поговорити з ним Брістоу отримав у «Севастопольській газеті».

Буков теж не простий, він підсилав у пиво Тимошенку, якого КДБ приставило до Брістоу, сподіює, щоб поговорити відверто. А далі американець потрапляє у вир інтриг спецслужб США, Радянського Союзу та Ізраїлю, вирватися з якого йому допомагає Буков. Згодом він вивозить Брістоу з Радянського Союзу через Батумі в Туреччину, де на американця чекає зустріч з Ніколь і її слова: «Дуже шкода, що ми живемо в різних світах».

Навіть у пригодницькому жанрі фінал не завжди хепі-енд.

Але Брайану Гарфілду за цей роман варто поставити заліз, бодай за знання того, що Севастополь — це Україна.

У НАСТУПНОМУ ЧИСЛІ «КРИМСЬКОЇ СВІТЛИЦІ»

КРИМСЬКА ТЕМАТИКА В УКРАЇНСЬКІЙ БОНІСТИЦІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА МОЖЛИВОСТІ

25 червня 2019 р. голова НБУ Яків Смолій під час брифінгу щодо оптимізації банкотно-монетного ряду національної валюти сповістив про надходження з 25 жовтня в обіг банкноти номіналом у 1000 гривень. Стало відомо, що нову банкноту прикрашено портретом Володимира Вернадського – видатного вченого, який був другим ректором Кримського університету. Про те, як тема Криму використовується в українській і російській боністиці останні п'ять років, читайте в матеріалі нашого кореспондента.

ГАЗЕТА «КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ»

Всеукраїнська літературно-художня і публіцистична газета
Свідчення про державну реєстрацію КВ № 23715-13555Р від 06.02.2019 р.

Засновники

Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка
Громадська організація «Кримський центр ділового та культурного співробітництва «Український дім»

Адреса редакції
03040, м. Київ, вул. Васильківська, 1;
тел.: +38 (044) 498-23-65

Видавець

ТОВ «Видавничий дім «Українська культура»
Директор
В'ячеслав ЮРЧЕНКО
Головний редактор
Андрій ШЕКУН
Дизайн та верстка
В'ячеслав ЮРЧЕНКО

Поліграфічний комбінат ТОВ «Типографія «Від А до Я» м. Київ, вул. Колекторна, 38/40
тел.: (044) 563-18-04, 562-28-51
Розповсюдження і реклама
тел.: +38 (044) 498-23-64

Редакція не завжди поділяє думки авторів публікацій, відповідальність за достовірність фактів несуть автори. Рукописи не рецензуються і не повертаються. Редакція залишає за собою право скорочувати публікації і виправляти мову. Зміст газети поширюється на умовах ліцензії СС ВУ 3.0, якщо відсутні інші вказівки.

Передплата на газету
Передплатна ціна на 2020 р.:
на 6 місяців - 162,90 грн.
на рік - 325,80 грн.

У передплатній ціні враховано вартість доставки до вашої поштової скриньки і вартість оформлення абонемента.

Передплатний індекс

90269

Наклад 1000 прим.
Ціна договірна

